

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи

В. Мантелеймонов

2019 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

ІСТОРИЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ І ДОСЛІДЖЕНЬ

рівень вищої освіти	<u>бакалавр</u>
галузь знань	<u>01 Освіта</u>
спеціальність	<u>014.07 Середня освіта (Географія)</u>
освітня програма	<u>Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота</u>
спеціалізація	<u>Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота</u>
вид дисципліни	<u>обов'язкова</u>
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

28 серпня 2019 року, протокол № 11

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: канд. геогр. наук, доцент Ю.І. Кандиба

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства

Протокол від 27 серпня 2019 року № 8

Завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства

(підпис)

Немець Л.М.

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол від « 28 » серпня 2019 року № 1

Голова методичної комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму

(підпис)

Жемеров О.О.

(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни **«Історія географічних відкриттів і досліджень»** складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалавра

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності **014.07 Середня освіта (Географія)**

спеціалізації **Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота**

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни – формування знань з історії географічних відкриттів, про становлення і розвиток наукових географічних ідей та уявлень про географію як цілісну систему взаємопов'язаних природничих і суспільних дисциплін.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:

- вивчити періодизацію розвитку географії у світі;
- охарактеризувати основні етапи географічного дослідження Землі;
- дослідити розвиток географічних ідей в історичному аспекті;
- сформувати у студентів узагальнююче уявлення про географічну науку;
- вивчити проблемні напрями сучасної географічної науки;
- розкрити особливості формування новітніх напрямів сучасної географії.

1.3. Кількість кредитів – 4

1.4. Загальна кількість годин – 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Обов'язкова	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	1-й
Лекції	
16 год.	6 год.
Практичні, семінарські заняття	
32 год.	6 год.
Лабораторні заняття	
-	-
Самостійна робота	
72 год.	108 год.
Індивідуальні завдання	
-	-

1.6. Заплановані результати навчання:

Знання:

- періодизація розвитку географії у світі;
- основні етапи географічного дослідження Землі;
- розвиток географічних ідей в історичному аспекті;
- особливості розвитку географії в окремих країнах світу на окремих історичних етапах;
- проблемні напрями сучасної географічної науки;

- особливості формування новітніх напрямів сучасної географії.

Уміння і навички:

- обґрунтовувати періодизацію розвитку географії у світі;
- характеризувати основні етапи географічного дослідження Землі;
- аналізувати розвиток географічних ідей в історичному аспекті;
- визначати проблемні напрями сучасної географічної науки;
- розкривати особливості формування новітніх напрямів сучасної географії.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Розвиток географічних знань про Землю до середини XVII ст.

ТЕМА 1. *Вступ. Предмет, мета і завдання курсу*

Об'єкт, предмет, головні завдання курсу. Зміст і взаємозв'язок історії географічної науки, історії географічних відкриттів та історичної географії. Чинники, що впливають на процеси історичного розвитку географічної науки.

Методологічні засади періодизації історії науки. Формаційний і цивілізаційний підходи до періодизації історії географії. Періодизація історії географічної науки за різними науковцями. Джерельна база вивчення історії географії.

ТЕМА 2. *Географія стародавнього світу*

Початок нагромадження географічних знань і уявлень на ранніх етапах суспільного розвитку. Історичні корені давньогрецької натурфілософії. Антична географія і виникнення перших наукових уявлень. Релігійно-міфологічні уявлення про Землю за часів Гомера (XII – VIII ст. до н.е.). Йонійська (мілетська) і елейська (піфагорійська) школи. Роль Арістотеля у виділенні географічних наук. Географічні уявлення епохи еллінізму. Ератосфен – основоположник географії. Країнознавчий та математичний напрями розвитку географії у Стародавньому Римі. Географічні праці Страбона і К. Птолемея. Вплив античної географії на розвиток географії в Європі у Середні віки та в епоху Відродження.

ТЕМА 3. *Географія Середньовіччя*

Географічні уявлення в епоху раннього Середньовіччя. Релігійно-утилітарне пізнання навколишнього світу. Географічні погляди Козьми Індикоплова. Розвиток географії в арабських країнах, Індії, Китаї. Географічні знання в Київській Русі. Подорож Марко Поло. Географія у скандинавському світі.

ТЕМА 4. *Великі географічні відкриття*

Передумови Великих географічних відкриттів. Морські походи португальців. Експедиції Х. Колумба. Заокеанська експансія Іспанії. Відкриття морського шляху до Індії. Португальська експансія у Південній Азії і дослідження Африки. «Повторне» відкриття Північної Америки. Відкриття у Південній Америці. Америкго Веспуччі і походження назви «Америка». Магеллан і перша навколосвітня подорож.

Вплив гуманізму на розвиток географії в XVI ст. Г. Меркатор, А. Ортелій, Ж. Боден, Л. Гвіччардіні, М. Бехайм. Значення праці С. Мінстера «Всезагальна космографія» (1544).

Пошуки Північно-Східного проходу. Російські землепрохідці і колонізація Сибіру.

Голландська експансія в Азії. Відкриття Австралії.

Розширення географічних уявлень про Землю у XVII ст. Розвиток картографії. Практична потреба в диференціації географії XVII ст. «Генеральна географія» Б. Вареніуса – підсумок географічних знань епохи Великих географічних відкриттів.

Розділ 2. Становлення географії як науки

ТЕМА 1. *Географія Нового часу*

Науково-технічні передумови розвитку географії. Взаємодія людини і природи в географічних дослідженнях XVIII ст.

Дослідники внутрішніх регіонів Африки. Відкриття і дослідження у Північній Америці. Відкриття і дослідження у Південній Америці. Дослідження Австралії та Океанії. Навколосвітні плавання Дж. Кука.

Становлення географії в Росії. Велика Північна експедиція (В. Беринг та ін.). Російські академічні експедиції. Роль М. Ломоносова у становленні економічної географії в Росії. Поява і розвиток праць з районування Росії. Перші російські навколосвітні плавання. Відкриття Антарктиди. Відкриття і дослідження в Арктиці.

Німецька географічна школа першої половини XIX ст. та її вплив на розвиток географічної науки у світі. Німецька камеральна статистика та статистичні дослідження в окремих країнах. А. Гумбольдт – основоположник сучасної природничої географії, К. Ріттер – основоположник суспільної географії.

ТЕМА 2. *Географічні дослідження та розвиток географічних ідей у другій половині XIX – початку XX ст.*

Наукові дослідження Антарктиди. Відкриття Північного і Південного полюсів. Процеси диференціації в географічній науці. Погляди на предмет дослідження географії. Головні природничо- та суспільно-географічні школи. Німецька антропогеографічна школа Ф. Ратцеля. Французька школа антропогеографії П. Відаля де ля Блаша, Е. Реклю. Штандортні теорії в економічній географії (Й. Тюнен, А. Вебер).

Наукові географічні школи в Росії наприкінці XIX – на початку XX ст. Роль В. Докучаєва та його школи у розвитку географії в Росії. Роль П. Семенова-Тян-Шанського у розвитку географії в Росії.

ТЕМА 3. *Головні напрями географічних досліджень у XX ст.*

Штандортні ідеї А. Льоша. Теорія «центрального місця» В. Кристаллера. Геополітичні дослідження. Освоєння Північного морського шляху. Дослідження в Арктиці. Дослідження Антарктиди. Дослідження Світового океану. Дослідження Землі з Космосу. Вивчення фізичних процесів у літосфері, атмосфері та гідросфері.

ТЕМА 4. *Перспективні напрями географічних досліджень у XXI ст.*

Сучасні географічні дослідження на планеті. Роль географічної науки у розв'язанні соціально-економічних завдань та вирішенні екологічних проблем. Перспективи розвитку географії у XXI ст.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Розвиток географічних знань про Землю до середини XVII ст.												
Тема 1. Вступ. Предмет, мета і завдання курсу	15	2	4			9	14	1				13
Тема 2. Географія стародавнього світу	15	2	4			9	17	1	2			14
Тема 3. Географія Середньовіччя	15	2	4			9	13					13
Тема 4. Великі	15	2	4			9	17	1	2			14

географічні відкриття												
<i>Разом за розділом 1</i>	60	8	16			36	61	3	4			54
Розділ 2. Становлення географії як науки												
Тема 1. Географія Нового часу	15	2	4			9	14	1				13
Тема 2. Географічні дослідження та розвиток географічних ідей у другій половині XIX – початку XX ст.	15	2	4			9	17	1	2			14
Тема 3. Головні напрями географічних досліджень у XX ст.	15	2	4			9	14	1				13
Тема 4. Перспективні напрями розвитку географічної науки у XXI ст.	15	2	4			9	14					14
<i>Разом за розділом 2</i>	60	8	16			36	59	3	2			54
Усього годин	120	16	32			72	120	6	6			108

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Періодизація розвитку географічної науки	4
2.	Антична натурфілософія і зародження наукових напрямів географічних досліджень	4
3.	Особливості розвитку географії Середньовіччя	4
4.	Великі географічні відкриття і географічна карта світу	4
5.	Формування основ географічної науки	4
6.	Територіальні географічні відкриття XIX-XX ст.	4
7.	Географічні дослідження в Україні	4
8.	Проблеми та перспективи розвитку географічної науки у XXI ст.	4
	<i>Разом</i>	32

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Ознайомлення з науковими підходами до періодизації розвитку географії, підготовка до семінарського заняття	9
2	Опрацювання матеріалу за темою «Географія стародавнього світу», підготовка до семінарського заняття	9
3	Вивчення особливостей географії Середньовіччя, підготовка до семінарського заняття	9
4	Ознайомлення з особливостями розвитку географії в епоху Великих географічних відкриттів, підготовка до семінарського заняття	9
5	Вивчення особливостей становлення географії як науки, підготовка до семінарського заняття	9
6	Опрацювання матеріалу за темою «Розвиток географічних ідей у другій половині XIX – початку XX ст.», підготовка до семінарського заняття	9

7	Ознайомлення з головними напрямками розвитку географічної науки у ХХ ст., підготовка до семінарського заняття	9
8	Ознайомлення з перспективними напрямками розвитку географії, підготовка до семінарського заняття	9
	<i>Разом</i>	72

6. Індивідуальні завдання

Програмою не передбачені.

7. Методи контролю

Усне експрес-опитування, виступи з доповідями на семінарських заняттях, контрольна робота, залікова робота.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання								Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом	Залікова робота	Сума
Розділ 1				Розділ 2								
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	20	-	60	40	100
5	5	5	5	5	5	5	5					

T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8 – семінари

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90-100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Атлас географических открытий /Пер. с англ. Предисл. Джона Хемленга, д-ра Королевского геогр. об-ва. М., 1998.
2. *Баттимер А.* Путь в географию. М., 1990.
3. *Бейкер Дж.* История географических открытий и исследований /Пер. с англ. М., 1950.
4. *Галицький В.І., Галицька Н.Ф.* Географічні відкриття: дослідження і дослідники: Календар-довідник. К., 1988.
5. *Грегори К.* География и географы. М., 1988.
6. *Джеймс П., Мартин Дж.* Все возможные миры. История географических идей /Пер. с англ. М., 1988.

7. *Джонстон Р. Дж.* География и географы: Очерк развития англо-американской социальной географии после 1945 г. /Пер. с англ. Под ред. Э.Б. Алаева. М., 1987.
8. *Жупанський Я.І.* Історія географії в Україні: Навч. посібн. Львів, 1997.
9. *Исаченко А.Г.* Развитие географических идей. М., 1971.
10. *Магидович И.П., Магидович В.И.* Очерки по истории географических открытий: Изд. в 5 т. М., 1982–86.
11. *Мороз С.А., Онопрієнко В.І., Бортник С.Ю.* Методологія географічної науки: Навч. посібн. К., 1997.
12. *Мукитанов М.Б.* От Страбона до наших дней: Эволюция географических представлений и идей. М., 1985.
13. *Пістун М.Д.* Основи теорії суспільної географії. К., 1996.
14. *Поросенков Ю.В., Поросенкова Н.И.* История и методология географии. Воронеж, 1991.
15. *Саушкин Ю.Г.* История и методология географической науки. М., 1976.
16. *Саушкин Ю.Г.* Географическая наука в прошлом, настоящем, будущем. М., 1980.

Допоміжна література

1. *Берг Л. С.* Очерки по истории русских географических открытий: Изд. 2-е. М.;Л., 1949.
2. Боплан і Україна: Зб. наук. праць. Львів, 1998.
3. *Бунге В.* Теоретическая география. М., 1967.
4. Видатні вітчизняні географи, мандрівки та мореплавці. К., 1951-1957. Вип. 1-4.
5. *Влах М.* Особливості географії середньовічного періоду (V-XV ст.). Львів, 1999.
6. *Геттнер А.* География, ее история, сущность и методы. М., 1930.
7. *Гохман В.М., Лавров С.Б., Сдаюк Г.В.* Социально-экономическая география в странах Запада на переломе. //Изв. ВГО. Сер. геогр. 1979. № 2.
8. *Дитмар А.Б.* География в античное время (очерки развития физико-географических идей). М., 1980.
9. Енциклопедія Українознавства /Гол. ред. проф. д-р В. Кубійович. Львів, 1993–1998. Т. 1-7.
10. Історія української географії і картографії: Матеріали наук. конф., присвяченої 95-річчю від дня народження проф. В. Кубійовича (Тернопіль, 25–26 грудня 1995 р.). Тернопіль, 1995.
11. *Краснопольский А.В.* Отечественные географы (1917-1992). Библиогр. справочник: В 3 т. / Под ред. С. Б. Лаврова. Спб., 1993, 1994, 1995.
12. *Лавров С.Б., Преображенский В.С., Сдаюк Г.В.* Современная "радикальная география" Запада: корни, история, позиции. //Изв. АН СССР. Сер. геогр. 1979. № 2.
13. *Максаковский В.П.* Историческая география мира: Учеб. пособие для вузов. М., 1997.
14. Отечественные физико-географы и путешественники / Под ред. Н.Н. Баранского и др. М., 1959.
15. *Преображенский В.С., Александрова Т.Д.* Материалы к истории отечественной географии XX века. Важнейшие события десятилетий (1890-1989 годы). М., 1994.
16. *Преображенский В.С., Александрова Т.Д., Максимова Л.В.* География в меняющемся мире. Век XX. Побуждение к размышлению. М., 1997.
17. *Рудницький С.* Історія землезнання України. Ч. 1. Старі віки. Київ;Прага, 1925.
18. *Рудницький С.* Політична географія України / Упоряд., передмова П. Штойка. Львів, 1998.
19. *Салищев К.Н.* Основы картоведения. История картографии и картографические источники. М., 1962.
20. *Фрадкин Н.Г.* Географические открытия и научное познание Земли. М., 1972.
21. *Хаггет П.* География: Синтез современных знаний. М., 1979.
22. *Шаблій О.* Академік С.Рудницький — фундатор української географії. Львів, Мюнхен, 1993.
23. *Шаблій О. І.* Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення. Львів, 1996.
24. *Шаблій О.* Історичні виміри української географії // Історія української географії. Всеукр. часопис. Тернопіль, 2000. Вип. 1. С. 7-15.
25. *Штойко П.* Степан Рудницький (1877–1937). Життєписно-бібліографічний нарис. Львів, 1997.

26. Экономическая география в СССР. История и современное развитие / Под ред. Н.Н. Баранского и др. М., 1965.

**10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції,
інше методичне забезпечення**

1. Історія географічних відкриттів та досліджень. – Режим доступу:
https://pidruchniki.com/13761025/geografiya/istoriya_geografichnih_vidkrittiv_doslidzhen
2. Історія розвитку вітчизняної економічної географії – Режим доступу:
<http://moyaosvita.com.ua/geografija/istoriya-rozvitku-vitchiznyano%D1%97-ekonomichno%D1%97-geografi%D1%97/>
3. Історія розвитку суспільної географії. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/istoriya-sg>
4. Історія соціально-економічної географії світу. – Режим доступу:
<http://www.novageografia.com/vogel-839.html>
5. Коротка історія розвитку географії. – Режим доступу:
https://studwood.ru/2409845/geografiya/kоротка_istoriya_rozvitku_geografiyi